

Länsstyrelsen
Västerbotten

Bilaga 2
till beslut om kulturresevat
Fatmomakke Kyrkstad
i Vilhelmina kommun

2014-06-23

Diarienummer

435- 3141-2014

1(9)

Skötselplan för kulturresevatet Fatmomakke kyrkstad, Vilhelmina kommun

Foto: Katrine Nygren, Länsstyrelsen Västerbotten

2014-06-23

Diarienummer
435- 3141-2014

Administrativa uppgifter

Reservatet omfattar fastigheterna Fatmomakke 1:1, Vilhelmina socken och kommun, Västerbottens län.

Areal: 16,77 Ha

Markägare: Statens fastighetsverk

Förvaltare: Länsstyrelsen Västerbotten

Till skötselplanen hör en karta med kulturreservatets gränser. Övriga administrativa uppgifter återges i beslutet dnr 435-3141-2014.

Syftet med kulturreservatet

Syftet med kulturreservatet är att bevara/skydda och visa på Fatmomakke kyrkstads betydelse som en andlig och mångkulturell mötesplats i Norrlands inland, med kontinuitet från 1700-talet fram till idag. Genom att skydda miljöns unika kulturhistoriska byggnader och lämningar skapas goda förutsättningar för att även värna och stödja de immateriella verksamhetsformer som präglat platsen.

Syftet ska nås genom:

- att bedriva vård och skötsel så att mark, byggnader och övriga kulturhistoriska lämningar och spår tydliggörs och bevaras.
- att genom pedagogiska insatser informera om de natur- och kulturhistoriska värdena i Fatmomakke kyrkstad.
- att stödja de immateriella verksamheter som präglat platsen.
- att värna och förmedla Fatmomakkes roll och betydelse för människornas livsvillkor i närområdet.

Fatmomakke kyrkstad

Fatmomakke har sedan länge varit en kyrklig mötesplats för Vilhelminasamerna. Detta hänger samman främst med den lapska missionen som inleddes under 1600- och 1700-talen, och även med nybyggarkolonisationen. Den första verksamheten på platsen var gudstjänster som hölls i Fatmomakke en gång varje sommar under bar himmel. När kyrkstaden i Fatmomakke därefter kom till är inte helt klarlagt. Äldre arkivuppgifter och kartmaterial över kyrkstaden saknas till stor del. De uppgifter som finns tyder på att den började etableras så smått under 1700-talet. Bygdeforskaren O. P. Pettersson skriver 1944: "Nybyggare och bondfolk från byarna inom fjälltrakten ha mangrant infunnit sig i Fatmomakk vid helgerna. Men icke blott från fjälltrakten i Vilhelmina socken hava kyrkobesökare infunnit sig i Fatmomakk, utan även från grannsocknarna i söder och norr och även från Norge. Till denna böneplats hava lapparna samlats under en tidsrymd av 200 år, och den är för dem en verkligt historisk ort."

Längs Fatmomakkevikens stränder har emellertid fynd gjorts av bland annat stenredskap, asbestkeramik och eldpåverkad (s.k. skörbränd) sten, vilket vittnar om att platsen använts av människor under mycket lång tid tillbaka. Även inom kyrkstaden har stenredskap och keramik påträffats. Det finns

dessutom uppgifter om att en äldre samisk offerplats har funnits i utkanten av dagens kyrkstad.

De två etniska grupper som samer och nybyggare utgör har haft skilda byggnadstraditioner, vilket avspeglar sig i Fatmomakke. Etnisk differentiering av det här slaget är ovanlig i svensk bebyggelsehistoria och bidrar till platsens kulturhistoriska värde. Tidigt byggdes övernattningskåtor upp på kapellplatsen och från 1830-talet även timrade kyrkstugor för de nybyggare som bosatt sig i Kultsjödalen. I Fatmomakke har i äldre tid aldrig hållits marknad, ting eller skatteuppbörd som i de flesta andra kyrkstäder. Från slutet av 1800-talet förekom dock enligt O. P. Pettersson både försäljning av varor och servering. Från den tid när prästen kom från Villhelmina följde ofta kronolänsmannen med och han fick så småningom ett eget övernattningsrum i prästbostaden, den så kallade prästkammaren.

Kyrkstaden i Fatmomakke har sin huvudsakliga grund i den kyrkliga funktionen. Tillkomsten av kyrkstäderna i lappmarken hänger intimt samman med strävandena att genom kristendomen knyta samerna fastare till Sverige. I Fatmomakke byggdes enligt traditionen en timrad kåta för gudstjänstbruk på 1730-talet. Åseleprästen Pär Rådström reste femtio år senare, år 1780 till "VitFjället". Samerna visade honom "medelpunkten i hela fjället" och bad honom att hos "Högwördiga wederbörande anmäla deras åstundan at i Vitfjället blifwa försedda med Capell...Stället till ett sådant Capells upbyggande woro de ock sorgfälliga om, at wisa mig berättandes tillika, at det wore Medelpunkten i hela fjället, dit alla beqwämligen kunde komma, än till den sammelplats man nu nyttjade". Året därpå träffade Rådström på nytt samerna på den angivna platsen – Fatmomakke. Den första skriftligt belagda kyrkan på platsen uppfördes 1790 och låg nere vid sjöstranden. Det finns uppgifter om att den hade sexkantig plan och var täckt av näver och takved. I samband med detta byggdes också en prästkammare. År 1834 invigdes en ny timrad kyrka med rektangulär form, vilken i sin tur ersattes av den nuvarande som invigdes 1884. En ny prästkammare byggdes vid denna tid av virke från 1834 års kyrka. Begravningsplatsen som troligen är anlagd i slutet av 1700-talet, ligger i den västra delen av området och är inhägnat av ett karaktärsfullt vitmålat trästaket, med trägrindar i väster och öster. En vitmålad äldre likbod, numera använd som förråd, finns uppe i backen mot söder. Den nuvarande kyrkan är uppförd i en enkel klassicerande stil och har ett torn i väster samt ett rektangulärt långhus med integrerat kor och sakristia i öster. Kyrkans tak är täckt av brädspån och ytterväggarna är klädda med stående vitmålad locklistpanel.

Kyrkstadens kåtor och byggnader fungerade som tillfälliga bostäder för samer och mer avlägset boende sockenbor och myndighetspersoner vid deras besök på platsen, framför allt vid kyrkhelgerna. Till kåtorna och stugorna har i vissa fall hört förvaringsgropar samt bodar eller uthusbyggnader där bland annat samernas högtidskläder förvarades i äldre tid.

Området upptar idag drygt 120 byggnader. Samernas kåtor och förrådshus ligger längs stigarna upp efter sluttningen från sjön, medan stugor återfinns främst nere vid stranden. Här finns också en prästbostad, en länsmansstuga, en arrest samt nedanför kyrkan länsstyrelsens före detta tjänstebostad. Någon bofast befolkning finns inte i Fatmomakke och i det avseendet har plat-

sen bevarat den ursprungliga kyrkstadens väsen att vara samlingsplats endast vid kyrkliga högtider och i vardagslag ligga öde.

Området kring Fatmomakke kyrkstad har inte bara varit en plats för äldre samisk bosättning, kristen mission och nybyggeskolonisation. Kyrkstaden har också spelat en central roll för den samiska etnopolitiska mobiliseringen. I september år 1904 bildades den första samiska lokalföreningen i Fatmomakke.

Idag är Fatmomakke fortfarande en levande kyrkstad, till skillnad från många andra kyrkstäder i landet. Hit kommer fortfarande samer och nybyggareättlingar på samma sätt som deras förfäder gjort i mer än två hundra år. Det vidsträckta och orörda omlandet är betydelsefullt för upplevelsen och förståelsen av Fatmomakke.

Övergripande skötselmål

Målen med skötseln är att säkerställa området för framtiden, genom att bevara platsens byggnadshistoriska och kulturhistoriska spår, men också genom att förmedla information om platsen och tydliggöra platsens historia och kyrkstadstradition.

För att uppnå detta ska kyrkstadens byggnader underhållas och marken på platsen ska vårdas. Vård och underhåll av byggnader och mark kring byggnader ansvarar de enskilda ägarna för. Markvård på allmänna delar av kyrkstaden ansvarar Länsstyrelsen för. Skötsel av kyrkan och kyrkogården ansvarar Södra Lapplands pastorat för.

Informationsinsatser ska syfta till att sprida information om kyrkstaden både inne i reservatet och på andra sätt. Information är en viktig del i bevarandet av kulturresevatet eftersom en stor del i dess värde ligger i immateriella verksamheter och värden som präglar platsen under lång tid.

Skötselområden – beskrivning och mål

Aktuella skötselområden för kulturresevatet utgörs av platsens bebyggelse, miljö samt tillgänglighet och information. Nedan beskrivs de olika skötselområdena och målen med skötsel inom respektive område.

Bebyggelse

Bebyggelsen består av kåtor, äldre timrade hus, hus i bräd/stolpkonstruktioner från 1900-talet samt officiella byggnader uppförda för speciella funktioner. Äldst är de timrade husen och kyrkan. Dessa är huvudsakligen byggda under 1800-talet. Övriga hus härstammar mestadels från 1900-talets första del. Kåtor utgör merparten av byggnaderna. S har funnits på platsen även under 1700- och 1800-talen, men eftersom kåtor har begränsad livslängd har de äldsta successivt ersatts. De nuvarande härrör från 1900-talet. De förekommer i två huvudtyper, dels den traditionella bågstångskåtan och dels den mer sentida ringkåtan. Den sistnämnda saknar den speciella stomme av krokvuxet virke som kännetecknar bågstångskåtan. Stommen utgörs istället av stående bräder som upptill hålls samman av en invändig rund ring som är tillverkad av kontursågade bräder. Ringkåtorerna är

tillkomna efter 1930-talet. Flera kåtor har också tillkommit på nya platser inom kyrkstadsområdet.

Spår efter tidigare bebyggelse i kyrkstaden finns i form av bland annat förvaringsgropar och härdar. Några av dessa lämningar är lagskyddade forn-lämningar.

Timrade byggnader i kyrkstad-
en. Foto: Andreas Grahn, Läns-
styrelsen

Kåtor och förrådsbyggnad i
kyrkstaden. Foto: Andreas
Grahn, Länsstyrelsen

Bevarandemål:

Målet är att bevara byggnader och övriga anläggningar i ett funktionellt skick. Platsens byggnader underhålls i enlighet med områdets byggnadstradition och enligt antikvariska principer. Lämningar från tidigare bebyggelse i området såsom bl.a. härdar och förvaringsgropar bevaras på platsen utan att komma till skada.

Skötselåtgärder:

Byggnadsvård sker i enlighet med de riktlinjer som kommer att upprättats av Länsstyrelsen under 2014-15. Vård av byggnader är de enskilda ägarnas ansvar (enl. ägoförteckningen för kyrkstadens byggnader, länsstyrelsen). Kyrkan och kyrkogården skyddas enligt 4 kap Kulturmiljölagen. Skötsel av kyrkan och kyrkogården ansvarar Södra Lapplands pastorat för och genomförs enligt gällande vårdplan.

Fatmomakke kyrkogård.
Foto: Andreas Grahn,
Länsstyrelsen

Miljö

Vegetationen i området där kyrkstaden ligger domineras av barrskog, vilken delvis är urskogsartad. Själva kyrkstaden är idag bevuxen med skog, men har öppna ytor kring centrala platser och funktioner. Markvegetationen utgörs av gräs, med inslag av mossor och ris i kyrkstadens utkanter. Mellan byggnaderna på platsen löper så väl anlagda grusgångar som enklare trampade stigar. Själva kyrkstaden har tidigare varit mer öppen än idag, även om en del träd nyligen avverkats.

Inom kyrkstaden är det sannolikt att olika typer av kulturgynnade växter förekommer. Inga riktade naturvärdesinventeringar har emellertid genomförts på kyrkstaden. Det är värdefullt att genomföra en sådan för att kunna påvisa förekomster av växter och djur som eventuellt är skyddsvärda ur naturvårdssynpunkt, men också växter och djur som gynnas av antropogen påverkan och därigenom vittnar om platsens användning och som därför kan vara intressant att särskilt berätta om.

Kyrkan och den s.k.
tjänstemannabostaden.
Foto: Andreas Grahn,
Länsstyrelsen

Bevarandemål:

Marken inom kyrkstaden har aldrig vårdats regelbundet och har därför mer haft karaktären av skogsområde än skött parkområde. Det är därför angeläget att området behåller den karaktären. Eftersom reservatsgränsen utgår från avvittringen 1917 ska också markvården lämpligen utgå från de förhållanden som rådde vid den tiden (enl. avvittringskartan, daterad 1906). Detta innebär att de centrala delarna av kyrkstaden hålls öppna och eventuella skyddsvärda växter och djur värnas. De omgivande skogsområdena får utvecklas fritt genom naturliga skogsprocesser, men etablering av tät skog ska undvikas. Gallring i mindre omfattning bör därför regelbundet genomföras för att undvika att tät skog etableras inom reservatsområdet.

Skötselåtgärder:

Yta A (karta i bilaga 2): Ytor som idag är öppna hålls öppna. Røjning av skog och markvegetation genomförs vid behov. På lång sikt ska idag skogsbevuxta områden öppnas upp i enlighet med avvittringskartan från 1906 (se karta i bilaga 3).

Yta B (karta i bilaga 2): Skogsmark. Förutom gallring i mindre omfattning och vid behov för att undvika tät skog, lämnas skogen för fri utveckling. Ytor i anslutning till byggnader inom kulturreseptatet hålls fria från träd och annan vegetation som kan orsaka skada.

Røjning inom allmänna ytor och gallring av skog inom resevatet ansvarar länsstyrelsen för. Markskötsel i anslutning till enskilda byggnader ansvarar respektive ägare för.

En naturvärdesinventering ska genomföras inom resevatet för att klarlägga omfattningen av markskötseln och gallringen, samt för att definiera eventuella ytterligare relevanta skötselåtgärder.

Tillgänglighet och information

Entré, information, stigar och leder

Kulturresevatets entré ligger vid bilparkeringen på norra sidan av Kultsjön, där servering och servicebyggnader finns. Dessa byggnader är privatägda och ligger på privatägd mark. Platsen utgör också en av entréerna till Marsfjällens naturreservat. Här finns en stor trevingseskylt (Sevärt i Västerbottens län) som informerar om kyrkstaden. Inne i kulturresevatet finns informationsskyltar som producerats av Sevärt vid kyrkstadens offentliga byggnader (kyrkan, Samernas föreningshus, Frälsningsarméns bönekåta, Länsmansstugan och Tjänstemannabostaden) samt en skylt med allmän information om kyrkstaden. I kyrkstaden finns också ett kulturum som är inrymt i en privatägd byggnad. Kulturumsutställningen ägs av Fatmomakkestyrelsen. Ytterligare en utställning om länsmannen och prästen finns i Länsmansstugan. Även denna byggnad är privatägd, men själva utställningen ägs av Fatmomakkestyrelsen.

Från parkeringen tar man sig över Kultsjön till kyrkstaden på sjöns södra sida via en större anlagd stig som går över en mindre bro. Denna stig löper längs efter stranden i kyrkstadens norra del. Denna del av kyrkstaden är plan och lättillgänglig till skillnad från andra delar som är mer kuperade. Från stigen längs stranden löper även andra, större stigar, bland annat upp till kyrkan. Dessa stigar är förhållandevis lättillgängliga, även om lutningen till stora delar är brant. Längs dessa stigar finns belysningsstolpar och ett antal bänkar. I övrigt utgörs kyrkstadens stigar främst av mindre upptrampade stigar.

På kyrkstadsområdet finns även offentliga toaletter, varav en handikapptoalett.

Kyrkan i Fatmomakke har tillgänglighetsanpassats, bl.a. genom en utvändigt ramp.

Bevarandemål:

En tydlig entré finns till kulturresevatet. Informationsskyltar finns på plats, både vid entrén och inne i resevatet. Informationen är tydlig och pedagogisk och informerar om områdets natur- och kulturhistoriska värden, men också om hur man hittar inom resevatet. Skyltningen i resevatet är sparsamt utformad och inkräktar inte på den natur- och kulturhistoriska upplevelsen. Samtliga skyltar är i gott skick.

Information om visningskåtan och byggnadsvård finns.

De större hårdgjorda stigarna underhålls så att de är lätt framkomliga. Dessa stigar är kompletterade med ytterligare en del som gör det möjligt att gå runt kyrkstaden (se streckad blå linje på karta i bilaga 2). Underhåll av de större stigarna ansvarar länsstyrelsen för (blåmarkerade på karta i bilaga 2).

Mindre upptrampade stigar mellan enskilda kåtor och byggnader inom kyrkstaden ansvarar ägarna själva för att röja.

Områdets serviceanläggningar är i gott skick och tillgängliga för alla.

Aktuella skrifter om kulturresevatet finns och information om resevatet finns även på länsstyrelsens hemsida, www.lansstyrelsen/vasterbotten.se Informationen finns på flera språk.

Skötselåtgärder:

Skyltningen inom kulturreseptatet ses öwer varje år. Skyltarna rengörs vid behov. Skadade skyltar ersätts med nya.

Serviceanläggningarna och de större stigarna i området ses öwer varje år och åtgärdas vid behov.

En projektering avseende områdets tillgänglighet ska genomföras. Denna projektering ska omfatta anläggande av en ny stig (föreslagen dragning finns markerad som en blå streckad linje på kartan i bilaga 2), översyn av befintliga allmänna byggnader, bänkar, soptunnor och belysningsstolpar samt ta fram förslag på övriga lämpliga åtgärder för att öka tillgängligheten i området.

Områdets entré utvecklas i samråd med ägare till mark och byggnader.

Information om kulturreseptatet som finns på länsstyrelsens hemsida och i tryckt upplaga ses öwer med avseende på tillgänglighet (lättläst, flera språk mm). Information om visningskåtan och byggnadsvård utarbetas. Fortsättningsvis ses informationen öwer i samband med revidering av skötselplanen eller oftare vid behov.

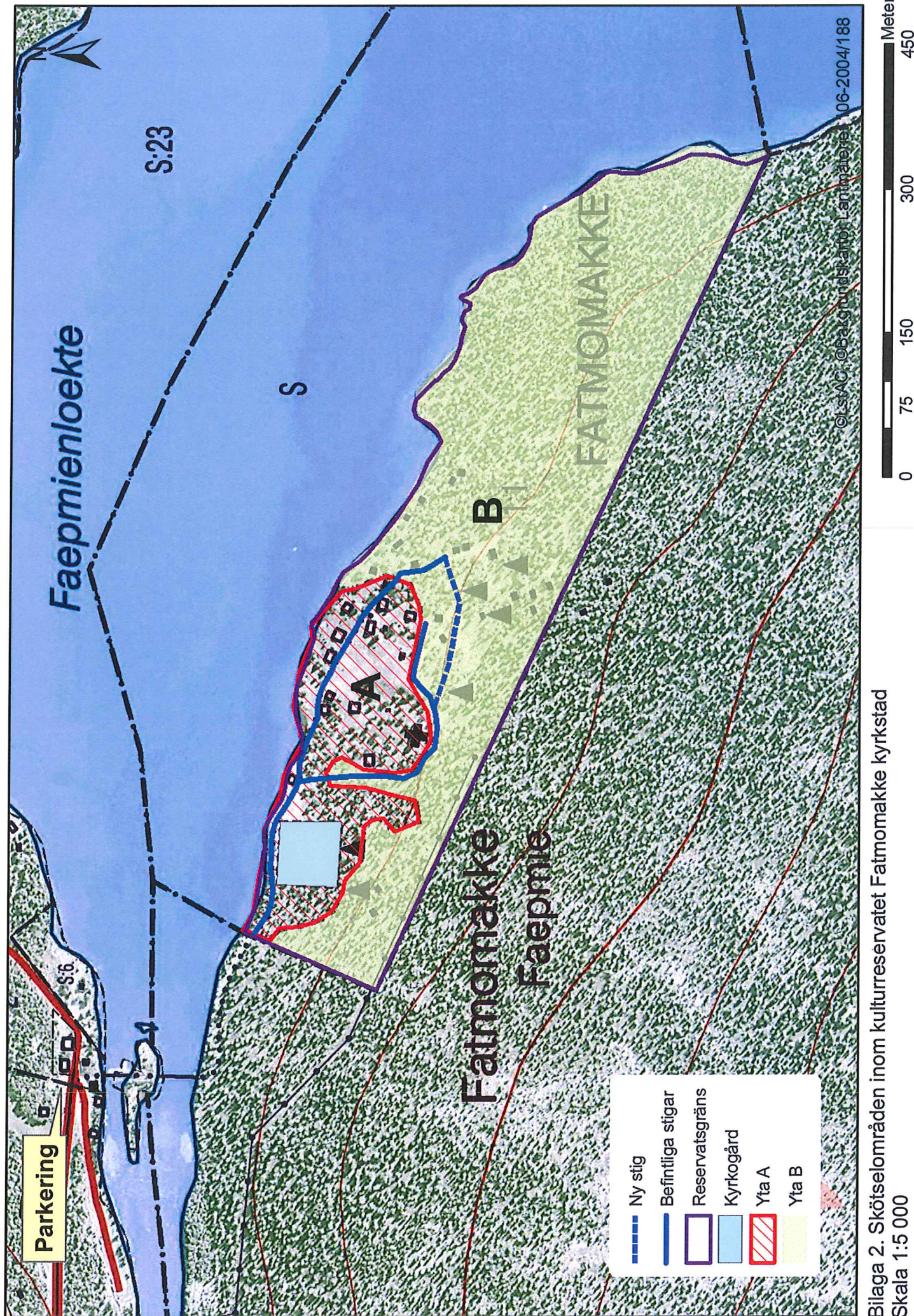
Dokumentation och uppföljning

Länsstyrelsen ansvarar för uppföljning av målen och utvärdering av skötseln. Utförda åtgärder, förändringar, slitage och annan eventuell påverkan på natur- och kulturmiljön i reseptatet ska följas upp och dokumenteras. Uppföljningen ska ske genom både skriftlig dokumentation och fotodokumentation.

Skötselplanen ska revideras senast tre år efter bildandet av kulturreseptatet och därefter vid behov. Underlag för revideringar av skötselplan och föreskrifter utgörs av förvaltarens tillsyn och uppföljningar.

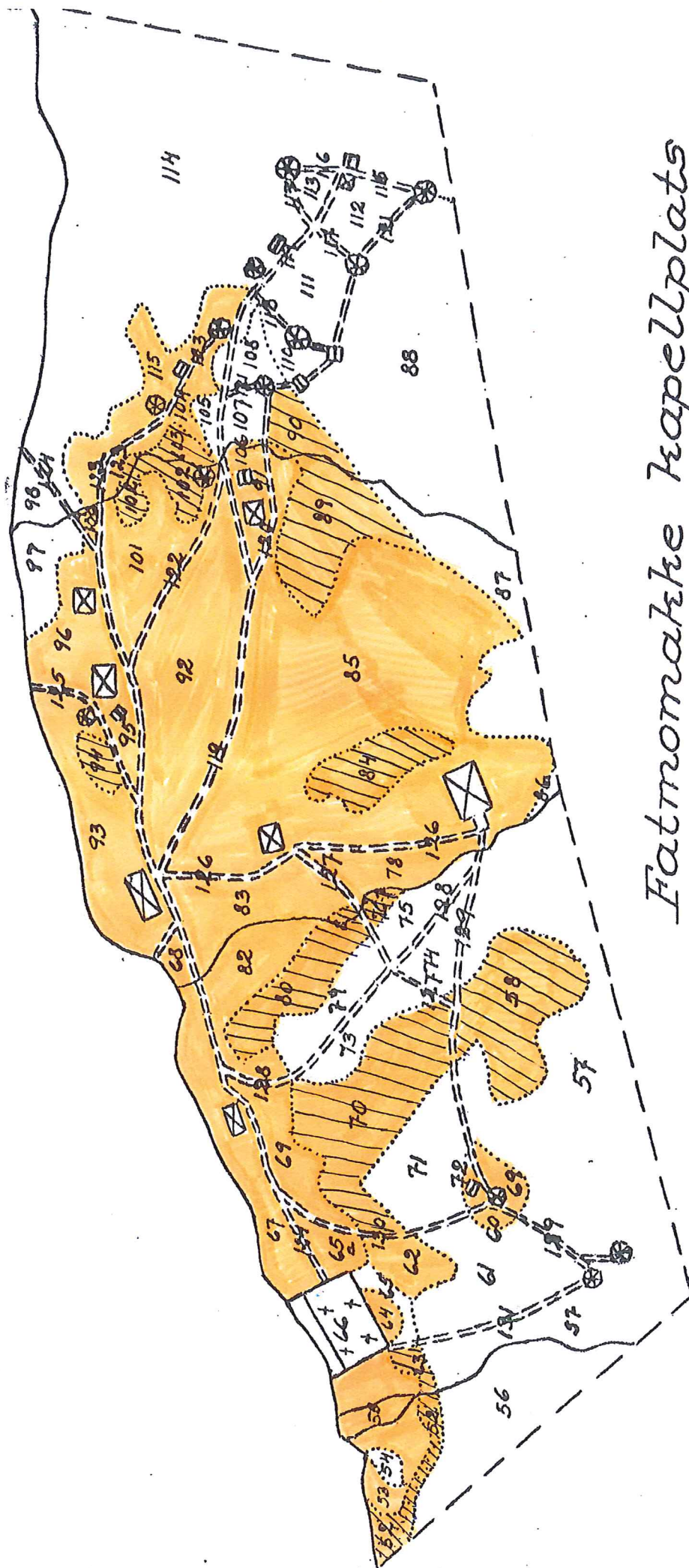
Bilagor

1. Karta öwer kulturreseptatet Fatmomakke med fornlämningar markerade.
2. Karta öwer skötselområdet.
3. Kopia av avvitringskartan från 1906 med området angivna som ängs- mark/öppen mark markerade med orange färg.

Bilaga 2. Skötselområden inom kulturresevatet Fatmornakke kyrkstad
Skala 1:5 000

Kultsjön

Fatmomaake Kapellplats

